

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1940

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΑΡΙΝΟΥ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ

ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΚΑΤΑΘΕΣΙΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς παρουσιάζει τὰ πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν ἀποσταλέντα νέα βιβλία.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.—Ὁ προορισμὸς τοῦ βορείως τοῦ Ὁρολογίου Ἀνδρονίκου τοῦ Κυρρήστου ρωμαϊκοῦ κτίσματος, ὑπὸ Ἀναστασίου Ὁρλάνδου.

Κατὰ τὰς γενομένας περὶ τὸ Ὁρολόγιον Ἀνδρονίκου τοῦ Κυρρήστου καὶ ἀνατολικῶς τῆς Ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς παλαιᾶς ἀνασκαφᾶς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἀνευρέθησαν τρία οἰκοδομήματα ρωμαϊκῶν χρόνων, ὧν ὁ προορισμὸς δὲν κατέστη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔκδηλος. Ἐκ τούτων τὸ ἀμέσως πρὸς νότον τοῦ Ὁρολογίου κείμενον, οὗτινος ἢ πρὸς δυσμὰς πρόσοψις διασώζει ὀρθὰς τρεῖς ἐξ ὑμηπτείου μαρμάρου ἀψίδας, εἰκάσθη ἀργότερον, ὅτι θὰ εἶναι τὸ Ἀγορανόμιον, ἐσχάτως δ' ἐβεβαιώθη ἀσφαλῶς ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος κατόπιν τῆς ὑπὸ τοῦ Graindor ὀρθῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφῆς¹. Ἐκ τῶν δύο ἄλλων οἰκοδομημάτων, ὧν σώζονται μόνον τὰ ἐδάφη κατασκευῆς, τοῦ μὲν πρὸς ἀνατολὰς μεγάλου ὀρθογωνίου κτίσματος ὁ προορισμὸς δὲν διηυκρινήθη εἰσέτι, περὶ δὲ τοῦ πρὸς βορρᾶν ὁ Wachsmuth εἶχε παλαιότερον ὑποθέσει, ὅτι θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἀγορὰ τροφίμων. Τὴν γνώμην δ' αὐτοῦ ταύτην ἐδέχθησαν ὁ τε Lolling² καὶ ὁ Judeich³, ὅστις καὶ ἐπαναλαμβάνει αὐτὴν ἐν τῇ προσφάτως γενομένῃ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς ἀθηναϊκῆς τοπογραφίας του.

¹ *Revue belge de philologie*, IV, 1927, 754 ἐξ.

² *Topographie*, 321, 2. Ὁ αὐτὸς ἐν Pauly-Wissowa R.E. Suppl. I, 186.

³ *Topographie von Athen B'* ἐκδ., 1931, σ. 374.

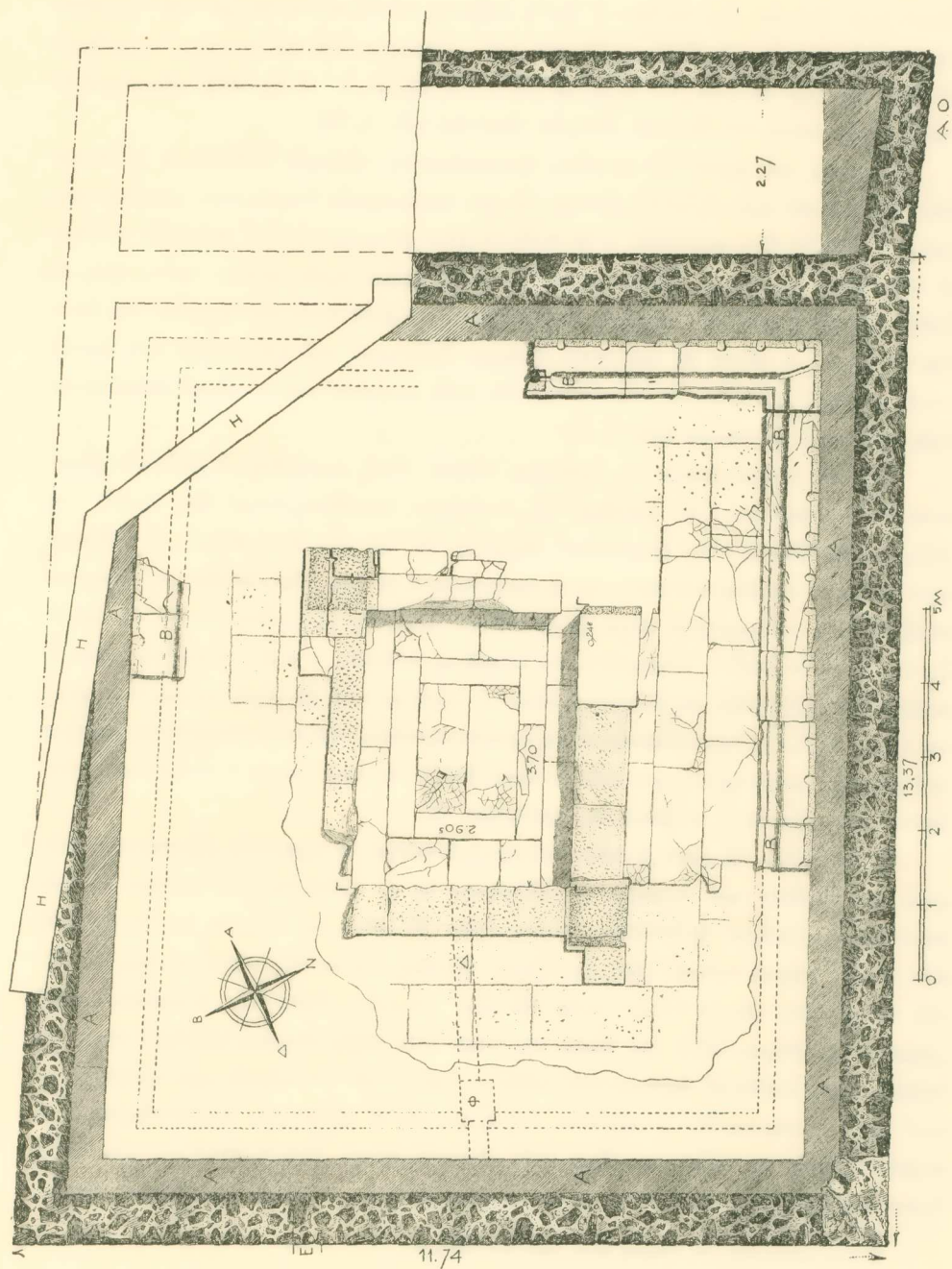
Κατὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἀγορᾷ συναντήσεις μας μὲ τὸν κ. Κουρουγιώτην — ὅστις ἀργότερον συνέχισε τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἀγορᾶς — εἶχομεν ἐκφράσει περὶ τοῦ κτηρίου τούτου τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἠδύνατο νὰ εἶναι μεγάλη τις κρήνη, οὐδὲν ὅμως σχετικῶς ἐγράψαμεν, διότι διετηροῦμεν ἀμφότεροι ἀρκετοὺς δισταγμούς.

Οὕτω τὸ κτήριον αὐτὸ παρέμενεν ἀκόμη ἐπισήμως μὲ τὸν παλαιὸν χαρακτηρισμόν, ὃν εἶχε δώσει εἰς αὐτὸ ὁ Wachsmuth, (ὅτι δηλαδὴ ἦτο ἀγορὰ τροφίμων) μέχρις ὅτου, κατὰ τινὰ πολὺ πρόσφατον ἐπίσκεψίν μου εὔρον, ὡς νομίζω, τὴν ἀσφαλῆ κλεῖδα τοῦ αἰνίγματος. Παρέσχε δὲ ταύτην μικρὸν σχετικῶς μάρμαρον ἀπερριμμένον εἰς τινὰ γωνίαν τοῦ κτηρίου. Πρὶν ἢ ὅμως ἐξετάσω τὸ μάρμαρον αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ περιγράψω συντόμως τὸ σχετικὸν οἰκοδόμημα· διότι καὶ ἐξ αὐτοῦ θὰ πορισθῶμεν σπουδαίας ἐνδείξεις σχετικὰς πρὸς τὴν προταθησομένην λύσιν.

Ἡ κάτοψις, ἣν παρέχει ἡ εἰκὼν 1, παρουσιάζει ἐν ὀρθογώνιον κτήριον μήκους 16,20 καὶ πλάτους 11,74 μ. διαιρούμενον εἰς δύο χώρους: ἓνα μεγαλύτερον, περίπου τετράγωνον, πρὸς δυσμὰς, καὶ ἓνα μικρότερον, στενομήκη ὀρθογώνιον προσκεκολλημένον πρὸς ἀνατολάς. Οἱ τοῖχοι τοῦ κτηρίου, πάχους 0.70 μ., διατηροῦνται μέχρις ὕψους περίπου 0,30 ὑπὲρ τὸ ἐσωτερικὸν δάπεδον τοῦ μεγάλου χώρου, ὅπερ εἶναι ἐστρωμένον διὰ μεγάλων καὶ παχειῶν πλακῶν ἐξ ὑμηττείου μαρμάρου, ὧν σώζονται ἱκανὰ λείψανα μάλιστα κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν (εἰκ. 1 καὶ πίν. Α).

Τὰς τέσσαρας πλευρὰς τοῦ μεγάλου χώρου περιθεῖε βαθεῖα κτιστὴ τάφος πλάτους 0,42—0,47 (εἰκ. 1 Α, Α, Α) ἣς ὁ πυθμὴν εἶναι ἐστρωμένος διὰ πηλίνων πλακῶν. Ἐχει δ' ὁ πυθμὴν οὗτος κλίσιν πρὸς δυσμὰς οὕτως, ὥστε τὸ βάθος τῆς τάφρου, ἐνῶ εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εἶναι 1,50 εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς ἀποβαίνει 1,80 μ. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν εἰσβάλλει εἰς τὴν τάφρον ὑδραγωγεῖον διερχόμενον ἐγκαρσίως κάτωθεν τοῦ μικροῦ διαμερίσματος καὶ ὅτι ἡ περιφερειακὴ τάφος ἔχει χαμηλὰ εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς μεγάλην ὀπὴν ἀποχετεύσεως (εἰκ. 1, Ε).

Ἡ τάφος εἶναι σήμερον ἀκάλυπτος, ἡ δὲ πλακόστρωσις τοῦ δαπέδου σταματᾷ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς χεῖλος. Ἐπὶ τοῦ πρὸς τὸ χεῖλος δὲ τῆς τάφρου ἄκρου αὐτοῦ τῆς πλακοστρώσεως ὑπάρχουσι, κατὰ κανονικὰς ἀποστάσεις περίπου 0,50 μ., ἡμικυκλικαὶ ἐγκοπαί (εἰκ. 1), ὧν ὁ πυθμὴν εἶναι ἀνώμαλος καὶ ἐλαφρῶς κεκλιμένος πρὸς τὴν τάφρον. Μεταξὺ δὲ τῶν ἡμικυκλικῶν ἐγκοπῶν ὑπάρχει κατὰ μήκος τοῦ χεῖλους στενὴ ὀρθογώνιος ἐγκοπὴ προοριζομένη προφανῶς πρὸς ὑποδοχὴν ὀρθῆς πλακός (εἰκ. 1). Ἐτέρου εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ χεῖλους ἀπόστασιν φέρει ἡ πλακόστρωσις ἐπιμελῶς λαξευμένην ἡμικυκλικὴν αὐλάκα διαμέτρου 0,22 χωροῦσαν παραλλήλως πρὸς τὴν τάφρον (εἰκ. 1 Β, Β, Β). Σφύζεται δ' αὕτη εἰς ἀρκετὸν μήκος πρὸς νότον ὡς καὶ ἐν τεμάχιον αὐτῆς πρὸς βορρᾶν (εἰκ. 1). Ὡς δ' ἡ περιφερικὴ τάφος, ἔχει καὶ ἡ αὐλάξ τὸν πυθμένα της μὲ

Εικ. 1. — Κάτοπις τῶν σωζομένων ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὁρολοῦν ρωμαϊκοῦ κτίσματος.

κλίσειν πρὸς δυσμάς. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ λαξευτὴ αὐλάξ αὕτη ἀρχίζει ἀπὸ τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἔνθα εὐρίσκεται καὶ κυκλοτερῆς ὀπή διὰ σωλῆνα, ὅστις ἔφερε τὸ ὕδωρ εἰς τὴν αὐλάκα. Τὸ ὕδωρ δὲ τοῦτο θὰ ἐξέρρεε δι' ἄλλης ὀπῆς εὐρισκομένης ὑπεράνω τοῦ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν φρεατίου (εἰκ. 1, Φ).

Τέλος εἰς τὸ μέσον τοῦ μεγάλου διαμερίσματος ὑπάρχει ὀρθογώνιον βάθυσμα διαστάσεων 2,90 πρὸς 3,70 μ., οὔτινος τὰ μὲν κατακόρυφα τοιχώματα φέρουσιν ἄνω ταινίαν μετὰ λεσβίου κυματίου, ὃ δὲ πυθμὴν εἶναι ἐστρωμένος διὰ μεγάλων πλακῶν ἐξ ὑπερύθρου μαρμάρου, παρουσιάζων καὶ αὐτὸς κλίσειν πρὸς δυσμάς· διότι, ἐνῶ τὸ βάθος εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ βαθύσματος εἶναι 0,22, εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς εἶναι 0,27 μ. Ἐκεῖ δὲ πράγματι ὑπάρχει λαξευμένη καὶ ἡμικυκλικὴ ὀπή ἐκροῆς συγκοινωνοῦσα διὰ κρυπτοῦ κτιστοῦ ὄχετοῦ πρὸς φρεάτιον καὶ δι' αὐτοῦ ἐκβάλλουσα πρὸς τὴν μεγάλην τάφρον (εἰκ. 1, Δ).

Ἄλλ' εἰς τί ἐχρησίμειε τὸ βάθυσμα τοῦτο, ὅπερ περιέργως ὁ Judeich χαρακτηρίζει ὡς βάθρον; Ἄν κρίνωμεν ἐξ ἀναλόγων παραδειγμάτων, ἰδίᾳ οἰκιῶν τῆς Δήλου¹, τῆς Θήρας², τῆς Πομπηίας³, ἐσχάτως δὲ καὶ τῆς Ἐλευσίνος⁴, τὸ βάθυσμα αὐτὸ ἀπετέλει λεκάνην ὑπαιθρον, εἰς ἣν συνελέγοντο τὰ ἀπὸ τῶν ἄνωθεν συγκλινουσῶν πέριξ στεγῶν καταρρέοντα ὑέτια ὕδατα. Εἶναι λοιπὸν ἐν κατάκλιστον, ὡς τὸ ὀνομάζει ἐπιγραφή ἐκ Δήλου. Ἐσχηματίζετο ἐπομένως ἐνταῦθα ἡ στέγη ἀναλόγως πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν impluvium, ὡς δεικνύει ἡ εἰκὼν 3. Πράγματι δὲ εἰς τρεῖς γωνίας τῆς λεκάνης (εἰκ. 1 Γ, Γ, Γ), τῆς τετάρτης οὔσης κατεστραμμένης, σώζονται σαφέστατα τὰ ἴχνη τῶν μαρμαρίνων στηριγμάτων—ἅτινα εἶναι ἄδηλον ἂν ἦσαν κίονες ἢ τετράγωνοι στῆλαι—ἐφ' ὧν ἔβαιναν ἢ τετρακλινῆς στέγη (εἰκ. 3).

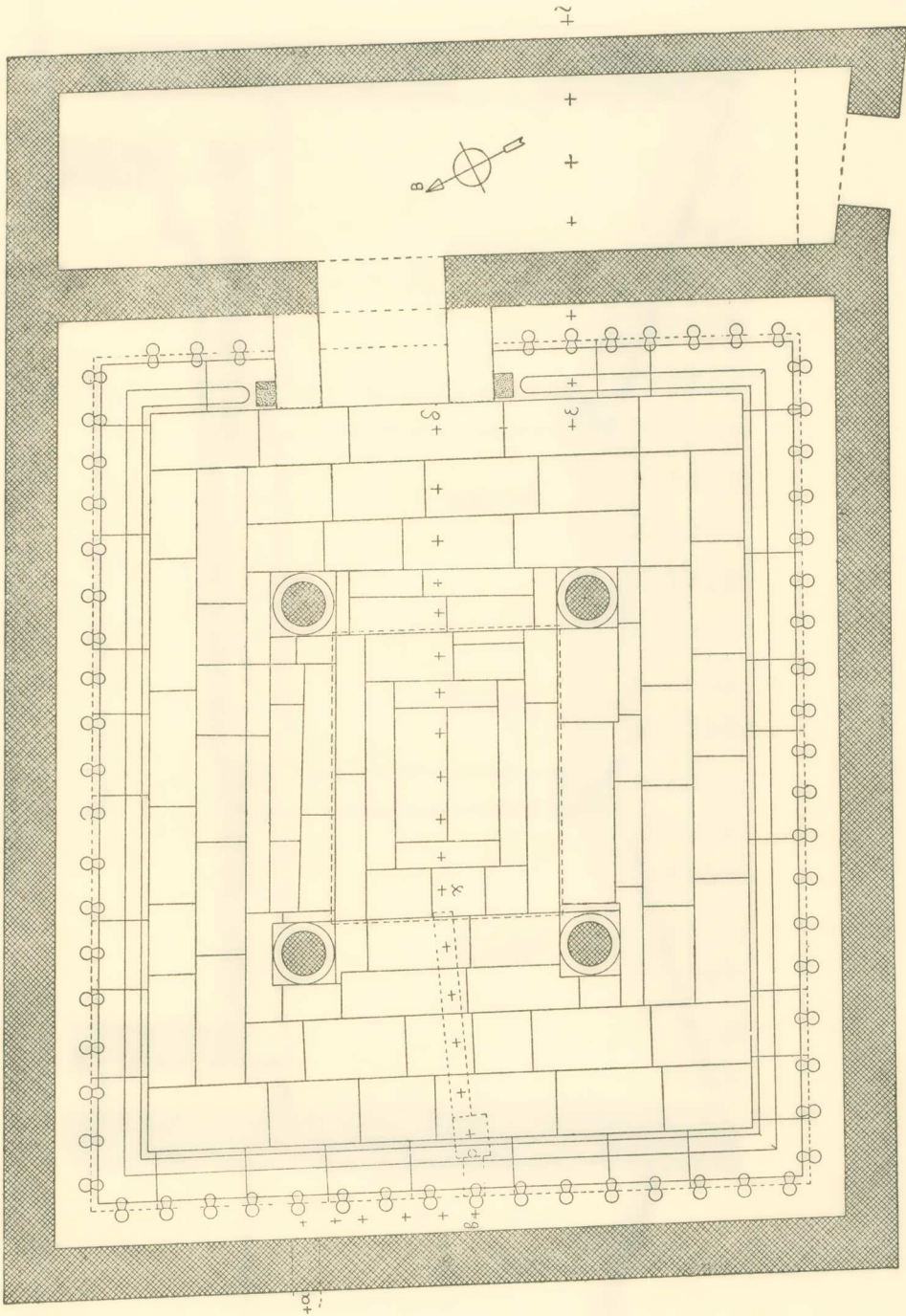
Κατὰ ταῦτα τὸ μέγα δυτικὸν διαμέρισμα πρέπει νὰ εἶχε τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τοῦ τυφλοῦ καὶ ὑψηλοῦς, φωτιζόμενον, ὡς αἱ οἰκίαι καὶ ἀεριζόμενον ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὑπαιθρου ὀρθογωνίου φωταγωγοῦ. Τὸ πολὺ, νὰ ὑπῆρχον ὑψηλὰ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων στεναὶ τινες φωτιστικαὶ θυρίδες, ὡς συνέβαινε καὶ εἰς τὰς ρωμαϊκὰς οἰκίας (ὄρα εἰκ. 3). Οἰκία ὅμως δὲν ἦτο· οὐ μόνον διότι δὲν ὑπάρχουσι πέριξ χῶροι κατοικήσιμοι ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῆς παρὰ τοὺς πέριξ τοίχους ὑπάρξεως συνεχοῦς τάφρου, ἣτις ὑποδηλοῖ διαφορετικὸν σκοπὸν. Τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν μᾶς ἐρμηνεύει τὸ κατ' ἀρχὰς μνημονευθὲν μαρμαρίνον τεμάχιον, εἰς ὃ ἀργότερον προσετέθησαν (διὰ μικρᾶς σκαφῆς, ἣν ἐνήργησα ἀδεία τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου) καὶ τρία ἄλλα ὅμοια τεμάχια. Εἶναι δὲ ταῦτα πλάκες πάχους 0,12 ἕως 0,15 μ. καὶ πλάτους ποικίλ-

¹ J. CHAMONARD, ἐν Délos, 8, σ. 153, εἰκ. 68 κλπ.

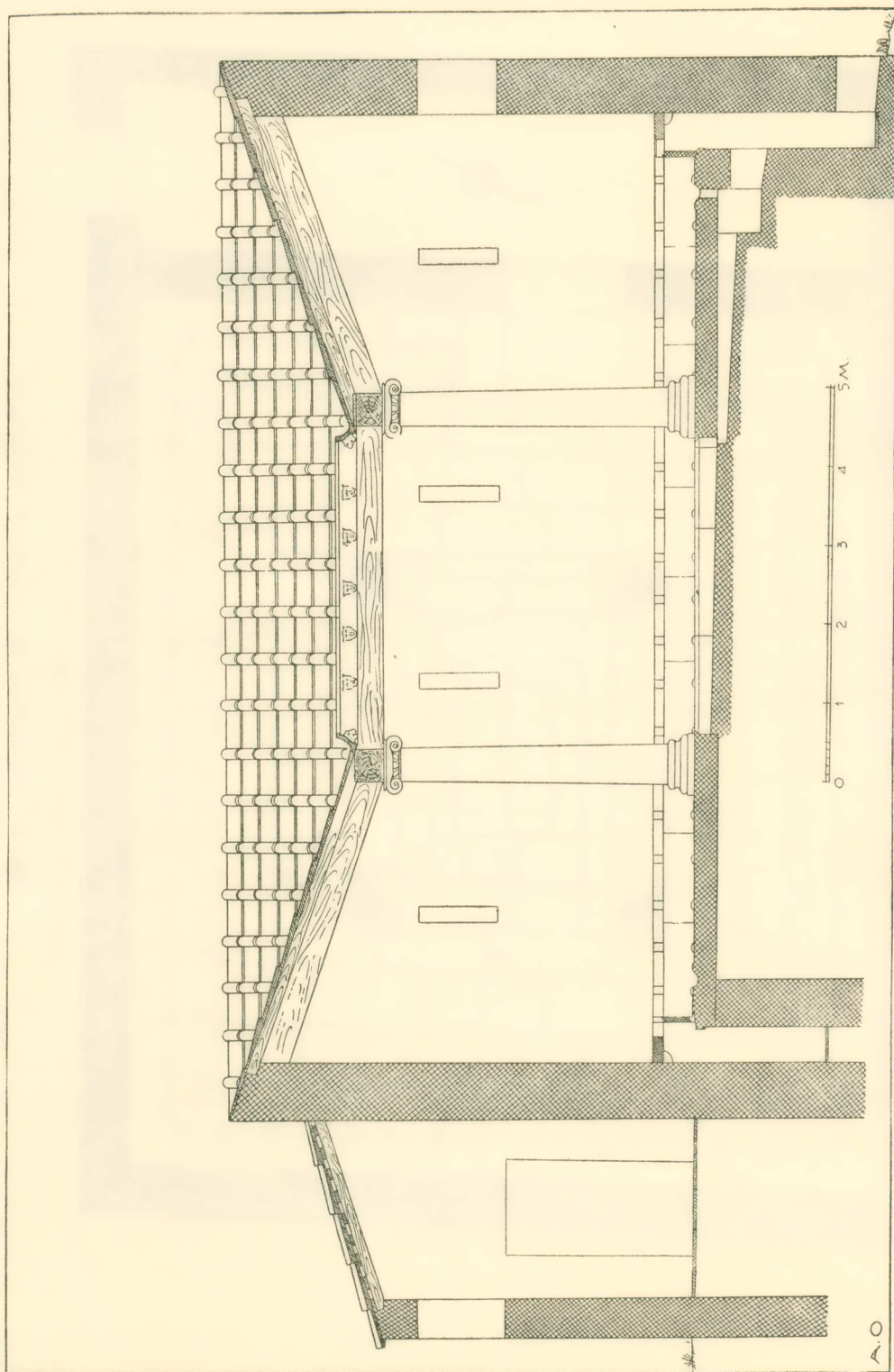
² HILLER VON GÄRTRINGEN, Thera, I, σ. 253.

³ AUG. MAU, Pompei², Leipzig, 1908, VII, εἰκ. 145 κλπ.

⁴ K. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, Π.Α.Ε. 1936, σ. 36, εἰκ. 2.

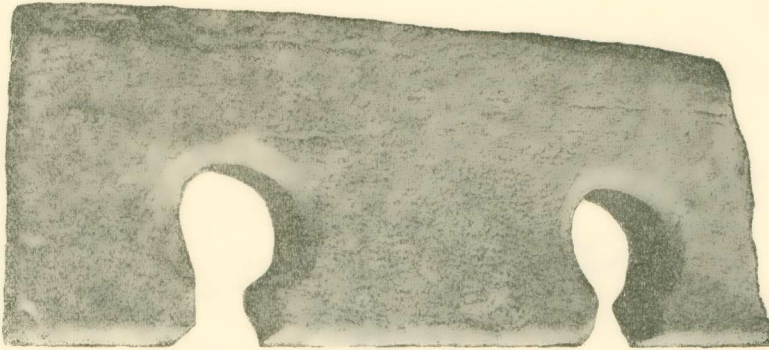

Είχ. 2.—'Αναπαράσταση τῆς κατόψεως τῶν ἀφροδευτηρίων.

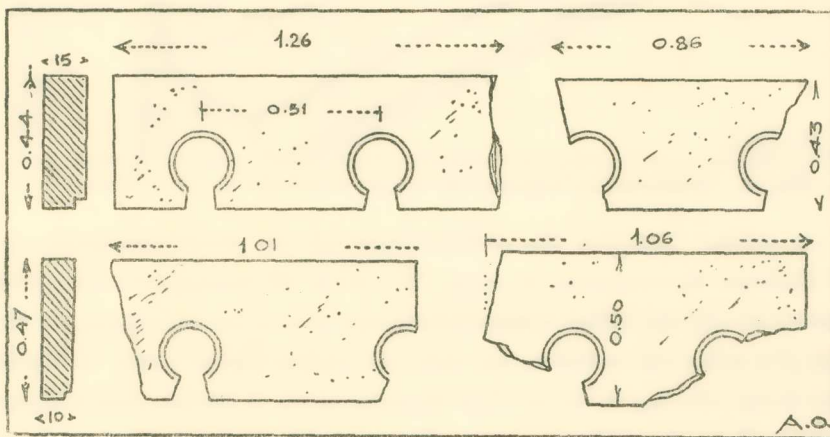
Εἰκ. 3. — Αναπαράστασις τοῦ κτηρίου τῶν ἀφιδετηρίων ἐν τοῦ ἡ κατὰ τὴν γομμὴν ἀργυρῆς τῆς εἰκότος 2.

λοντος ἀπὸ 0,43 ἕως 0,50, φέρουσαι κατ' ἀποστάσεις, ἐπιμελῶς λαξευμένες, στρογγύλας ὀπές, αἵτινες ὁμῶς εὐρύνονται πρὸς τὸ χεῖλος, ὥστε τὸ σχῆμά των νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὴν ὀπὴν σημερινοῦ κλείθρου (ἄρα εἰκ. 4 καὶ 5). Τοιαῦται ὁμῶς πλάκες εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωσταὶ καὶ χαρακτηριστικαὶ τῶν ἀφοδευτηρίων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλάτος των ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ πλάτος τῆς περιφερικῆς τάφρου συμπεραίνω ὅτι ἦσαν τοποθετημέναι

Εἰκ. 4.—Μαρμαρίνη πλάξ μετ' ἀφοδευτηρίων ὀπῶν.

ὑπερθεῖν αὐτῆς εἰς τὸ ὕψος καθίσματος, ἧτοι περίπου 45 ἑκατοστῶν, στηριζόμεναι ἐπὶ τῶν ὀρθῶν πλακῶν, ἃς ὑποδηλοῦσιν αἱ ὑφιστάμεναι ἐπὶ τοῦ πρὸς τὴν τάφρον χεῖ-

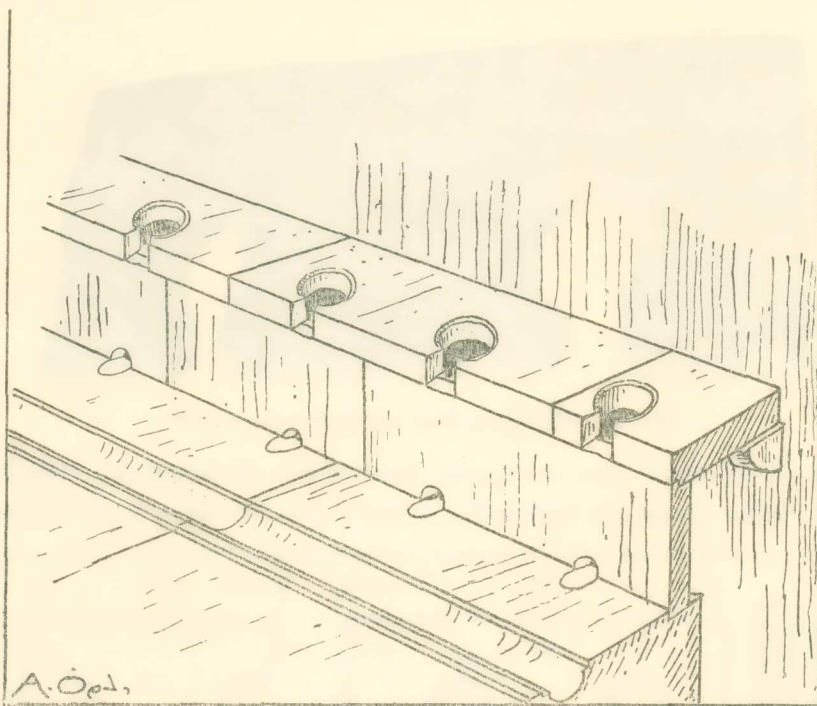
Εἰκ. 5. Μαρμαρίναι πλάκες μετ' ὀπῶν ἀφοδεύσεως.

λους τῆς πλακοστρώσεως ἐγκοπαί. Εἰς ἄλλα παραδείγματα ἀφοδευτηρίων (Ἐφέσου¹, Φιλίππων²) αἱ διάτρητοι πλάκες στηρίζονται ἐπὶ ἐγκαρσίως ἐπὶ τῆς τάφρου βαινουσῶν πλακῶν, αἵτινες ἐμπρὸς καταλήγουσιν εἰς καμπύλην μορφήν, ἐξ ἐκείνων ἃς συχνὰ

¹ J. KEIL, *Österr. Jahreshfte*, 24 Beibl. σ. 31, εἰκ. 15.

² P. LEMERLE, *Bull. Corresp. Hellén.*, 1937, πιν. XI.

συναντῶμεν εἰς ἐξέδρας. Ἐνταῦθα τοιαῦται ἐγκάρσιαι πλάκες δὲν ὑπάρχουσι· πρέπει διὰ τοῦτο νὰ δεχθῶμεν, ὅτι θὰ ὑπῆρχον ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν τοίχου κιλλίβαντες κατ' ἀποστάσεις οὕτως, ὥστε αἱ πλάκες τοῦ καθίσματος ὀπισθεν μὲν νὰ στηρίζωνται ἐπ' αὐτῶν, ἔμπροσθεν δ' ἐπὶ τῶν ὀρθίων πλακῶν τῶν ἐγκοπῶν, ὡς δεικνύει ἡ παρατιθεμένη ἀναπαράστασις (εἰκ. 6). Τοιοῦτοι ἄλλωστε κιλλίβαντες ἀπαντῶνται καὶ εἰς ἀφοδευτήρια

Εἰκ. 6. Ἀναπαράστασις τμήματος τῶν διατηρήτων καθισμάτων τοῦ ἀφοδευτηρίου.

οἰκιῶν τῆς Δήλου¹. Ἀπομένει ἤδη νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν μικρῶν ἡμικυκλικῶν ἐγκοπῶν, ἃς ἀνεφέραμεν ἐν ἀρχῇ. Ὅτι αὗται δὲν προωρίζοντο διὰ κιονίσκους ὀρθομένους μεταξὺ τῶν ὀρθίων πλακῶν ἀποδεικνύει: α) ἡ ἀνώμαλος λάξευσις τοῦ βάρους των· καὶ β) ἡ κλίσις τοῦ πυθμῆος των πρὸς τὴν τάφρον. Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἦσαν ἀπλαῖ ἀῦλακες, δι' ὧν τὰ τυχὸν ἐκφεύγοντα εἰς τὸ δάπεδον οὖρα εἰσέρρουσιν εἰς τὴν τάφρον. Παρομοίως χρήσεως μικρὰς ἀῦλακας συναντῶμεν καὶ εἰς τὰ ἀφοδευτήρια τοῦ Timgad² καὶ τῆς Lambèse³. Τέλος ἡ παραλλήλως πρὸς τὴν τάφρον καὶ ἐπὶ τῆς

¹ J. CHAMONARD, Délos, 8, σ. 186.

² Ὅρα εἰκόνα παρὰ J. DURM, Die Baukunst der Etrusker und Römer, Stuttgart, 1905, εἰκ. 549 καὶ 692.

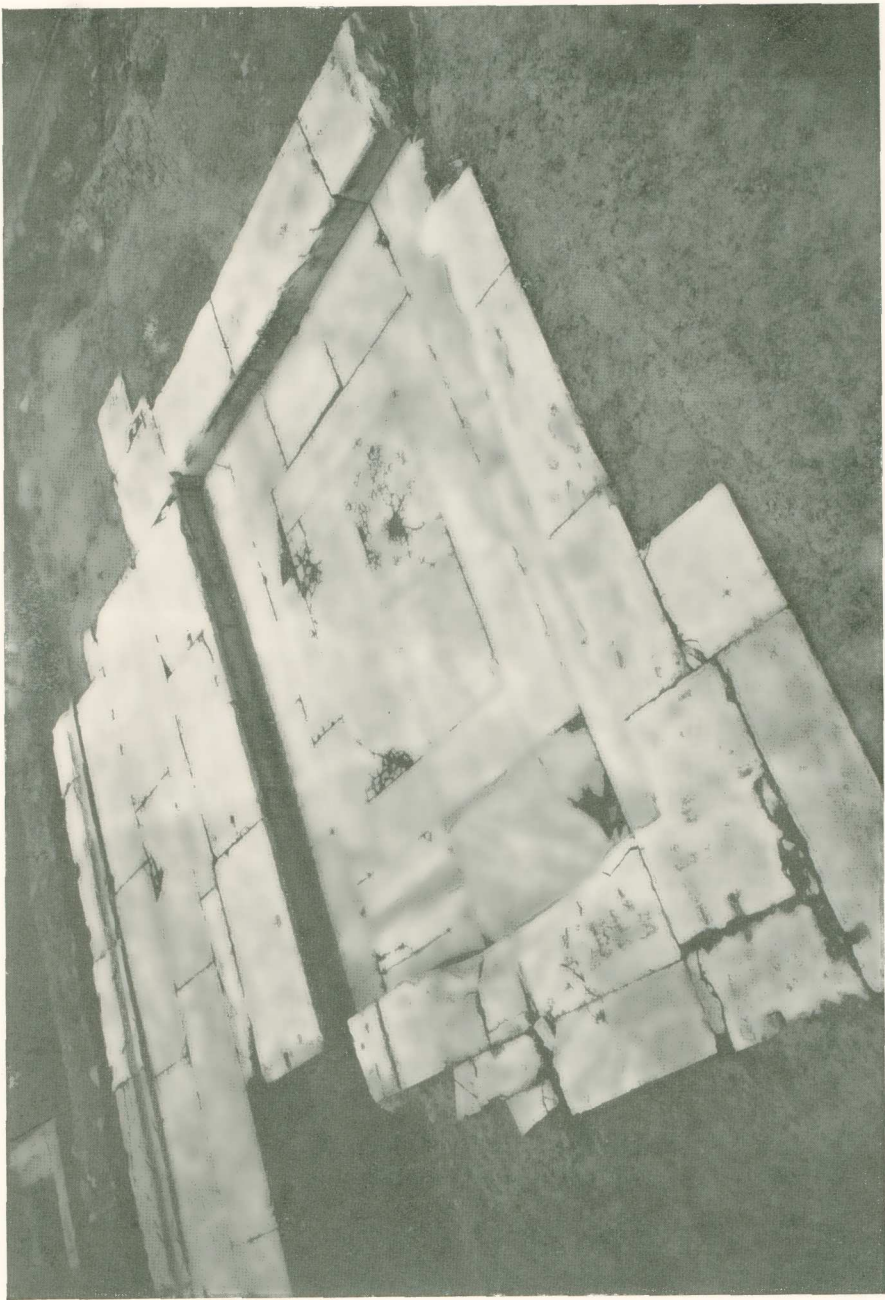
³ A. POULLE, Recueil de la Société de Constantine, 3me série, 2, 1883-84, σ. 194.— CAGNAT, Lambèse, 1893, σ. 49 ἐπ.

ΑΝΑΣΤ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ.—Ο ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΒΟΡΕΙΩΣ ΤΟΥ ΩΡΟΛΟΓΙΟΥ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΚΥΡΡΗΣΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΤΙΣΜΑΤΟΣ. ΠΙΝΑΞ Α.

Ν. Α. ἄπομνη τῶν ἐδαφῶν κατασκευῆς τοῦ πύλῳ βορρῶν τοῦ Ὁρολογίου τοῦ Ἀνδρονίκου ρωμαϊκοῦ κτίσματος.

ΑΝΑΣΤ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ.—Ο ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΩΣ ΤΟΥ ΩΡΟΛΟΓΙΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΤΟΥ ΚΥΡΡΗΣΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΤΙΣΜΑΤΟΣ. ΠΙΝΑΞ Β.

Τὸ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κτίσματος κατάκλιτον (*impluvium*).

πλακοστρώσεως γεγλυμμένη μικρά αὐλαξ, διαρροεμένη ὑπὸ συνεχοῦς ὕδατος, θὰ ἐχρησίμειεν, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅπως παρέχη τὸ ὕδωρ αὐτῆς διὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ δαπέδου, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ διὰ τὴν πλύσιν τῶν πελατῶν τοῦ κτηρίου, τῇ βοηθείᾳ τῆς σπογγιάς, ἣν δι' ὁμοίαν χρῆσιν ἀναφέρει ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τοὺς Βατράχους (στ. 487).

Ἐχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα μέγα δημόσιον ἀφοδευτήριον, ρωμαϊκῶν χρόνων, λειτουργοῦν μὲ τὸ ὑγιεινότατον καὶ πρακτικώτατον σύστημα τῆς συνεχοῦς ροῆς. Ἡ βαθεῖα τάφρος, ἥτις τὸ διαθέει ἐσωτερικῶς, εἶναι ἡ συλλεκτῆριος ὑπόνομος, ἥτις διερρέετο συνεχῶς ὑπὸ τοῦ ἐκ τοῦ ὑδραγωγείου ἐρχομένου ὕδατος οὕτως, ὥστε νὰ παρασύρωνται τὰ ἐν αὐτῇ προϊόντα πρὸς τὴν ἐξοδὸν ἥτοι πρὸς τὴν μεγάλην ὑπόνομον τῆς πόλεως. Αἱ θέσεις, ἃς περιελάμβανε τὸ ἀφοδευτήριον ὑπολογίζονται εἰς 64 (εἰκ. 2). Ἦσαν δ' αὐταὶ οὐχὶ μακρὰν ἀλλήλων ἀλλ' ἐν πυκνῇ παρατάξει, ἀφοῦ μόλις 0,55 μ. ἀπέχουσιν αἱ ὅσαι ἀπ' ἀλλήλων, ἀπ' ἄξονος εἰς ἄξονα. Σημειωτέον δ' ὅτι αἱ ὅσαι ἀφοδεύσεως ἐκαλύπτοντο διὰ κινήτων πωμάτων, πιθανῶς πηλίνων. Τούτων τουλάχιστον τὴν ὑπαρξίν ὑποδηλοῖ ἡ κατὰ τὸ ἄνω χεῖλος τῶν ὀπῶν ἐλαφρῶς λοξῇ λάξευσις. Ὅμοια περίπου πώματα εὑρέθησαν καὶ ἐν Ἐφέσῳ¹ καὶ Φιλίπποις².

Ἡ θέσις καὶ τὸ μέγεθος τοῦ κτηρίου ἐξηγοῦνται φυσικώτατα ἐκ τῆς γειτνιασεως τῆς μεγάλης καὶ πολυσυχνάστου ἀγορᾶς. Ἡ εἴσοδος τοῦ μεγάλου χώρου θὰ εὑρίσκετο πρὸς ἀνατολάς, ἐνθα διακοπτεται ἡ μικρὰ αὐλαξ, ὑπάρχει δὲ τετράγωνος λάξευσις ἐπὶ τῆς στρώσεως πιθανῶς χάριν τῆς παραστάδος. Ἴνα δὲ μὴ γίνωνται ὄρατοὶ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ οἱ ἔνδον εὑρισκόμενοι, ὑπῆρχεν ὁ στενομήκης προθάλαμος, ἔχων πιθανῶς τὴν θύραν κατὰ τινὰ τῶν στενῶν αὐτοῦ πλευρῶν (εἰκ. 2).

Τὸ ἐν Ἀθήναις εὑρεθὲν δημόσιον ἀφοδευτήριον δὲν εἶναι τὸ μόνον ἐν Ἑλλάδι. Πρὸ ἐτῶν ὁ Wiegand εἶχεν ἀνεῦρει ἐν Πριήνῃ δημόσιον ἀφοδευτήριον³, ὡσαύτως δ' ἡ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ ἀνεῦρεν ἐν τῇ παλαιστρᾷ καὶ τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἴταλῶν ἐν Δήλῳ⁴ δημόσια ἀφοδευτήρια, ἐσχάτως δὲ καὶ ἐν τῇ παλαιστρᾷ τῶν Φιλίππων ὀρθογωνίου σχήματος ἀφοδευτήριον 42 θέσεων⁵. Ὅμοίως τῷ 1923 οἱ Αὐστριακοὶ εῦρον μέγα ἀφοδευτήριον ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς Ἐφέσου⁶, ὅπερ παρουσιάζει ταύτην τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἀθηναϊκόν, ὅτι φέρει καὶ αὐτὸ ἐπίμηκες ὀρθογώνιον κατὰ κλυστον (impluvium). Καὶ τῶν ἰδιωτικῶν δ' οἰκιῶν ἄλλωστε τῆς Δήλου⁷ καὶ τῆς Θήρας⁸ τ' ἀποχωρητήρια δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μικρογραφίαι τῶν δημοσίων.

¹ J. KEIL, *Österr. Jahresh.*, 24, Beibl., στ. 31.

² P. LEMERLE, *Bull. Corresp. Hellénique*, 1937, πιν. XI.

³ WIEGAND-SCHRADER, Priene, Berlin, 1904, σ. 294 καὶ πιν. XXI, οἰκία XXIV, A.

⁴ J. CHAMONARD, *Délos*, 8, σ. 185. ⁵ P. LEMERLE, *Bull. Corr. Hellén.*, 1937, σ.

⁶ J. KEIL, *Österr. Jahresh.* 1923, Beibl. στ. 30, εἰκ. 14.

⁷ J. CHAMONARD, ἐν *Délos*, 8, σποράδην.

⁸ HILLER VON GÄRTRINGEN, Thera, 3, σ. 158, εἰκ. 141.

διότι και αυτά είχαν όμοιαν τήν διάταξιν άλλ' ὀλιγωτέρας θέσεις καθημένων. Ἐξ ἴσου δὲ συχνή ἦτο και ἐν Ἰταλίᾳ ἢ χρῆσις δημοσίων ἀφοδευτηρίων, ἔνθα μνημονεύονται τοιαῦτα ἤδη ἀπὸ τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Εὐρέθησαν δὲ πράγματι πολλὰ και ἐν Ρώμῃ και ἐν τῷ ἐπιπέδῳ αὐτῆς τῇ Ostia, ὡς και ἐν Πομπηΐα¹ και εἰς τὰς ἐπαρχιακὰς ρωμαϊκὰς πόλεις τῆς Β. Ἀφρικῆς, Thamugadi², Lambaesis³ και Mdaourouch⁴, μάλιστα ἐντὸς τῶν θερμοῶν.

Δὲν εἶναι ἐντελῶς βέβαιον ἂν οἱ Ἕλληνες τοῦ 5^{ου} και 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος εἶχον δημοσία ἀποχωρητήρια. Ἐν χωρίῳ τοῦ Πλούτου τοῦ Ἀριστοφάνους (στ. 1182) ἐθεωρήθη, ὅτι ἀναφέρεται εἰς τοιοῦτο κτήριο. Νομίζω ὅμως ὅτι τὸ ἐν λόγῳ χωρίον δὲν ἐπιδέχεται ἀναγκαστικῶς μόνον τὴν ἐρμηνείαν ταύτην· δυνατὸν νὰ ὑπονοῆ και λαθραίας νυκτερινὰς ἐπισκέψεις τοῦ τεμένου. Πάντως βέβαιον εἶναι ὅτι κατὰ τὸν 1^{ον} μ. Χ. αἰῶνα ὑπῆρχον ἐν Περγάμῳ δημοσίοι ἀφεδρωῶνες, ὧν κατὰ νόμον ὤφειλον νὰ ἐπιμελῶνται, ὡς και τῶν «ἐξ αὐτῶν ὑπονόμων», οἱ ἀστυνόμοι, καθὰ διδάσκει σχετικὴ ἐπιγραφή⁵.

Τὸ ἐξετασθὲν κτίσμα τῶν Ἀθηναίων θὰ εἶναι πιθανῶς σύγχρονον ἢ κατὰ τι μεταγενέστερον τῆς ἀγορᾶς. Ἐπειδὴ δ' αὕτη, κατὰ τοὺς τελευταίους ὑπολογισμούς, κατασκευάσθη περὶ τοὺς χρόνους τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι και τοῦτο θὰ ἰδρῦθη κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 1^{ου} μ. Χ. αἰῶνος. Εἶναι ἐπομένως κατὰ ἕνα και πλέον αἰῶνα ἀρχαιότερον τοῦ Ἀγορανομίου. Πρὸς τοιαύτην δὲ χρονολόγησιν συμφωνεῖ και ἡ σχετικῶς ἐπιμελῆς ἐργασία, ἣν παρουσιάζει ἡ κατασκευὴ του.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΗ ΜΕΛΟΥΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.—Ἀκτίται και πῶροι λίθοι τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπὸ Ἀθ. Ἰ. Σοφianoπούλου. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ κ. Ἀλεξ. Βουρνάζου.

Οἱ κρηπιδαῖοι κ.λ. λίθοι τῶν νεωτάτων και νεωτέρων κτισμάτων τῆς Ἀκροπόλεως, ἀκτίται «πέτρας τῆς μαλακῆς»¹, εἶναι ὡς ἀνεκοινώθη ἤδη δολομιτικῆς συστάσεως. Δὲν

¹ OVERBECK - MAU, Pompei, 1884, σ. 72 και 201.

² BALLU, Les ruines de Timgad, 1897, σ. 113, εἰκ. 6 πρβλ. και σ. 250.

³ R. CAGNAT, Lambèse, 1923, σ. 24.

⁴ S. GSELL et CH. JOLY, Mdaourouch, Paris-Alger, 1922, πίν. XIX.

⁵ W. KOLBE, *Ath. Mitt.*, 27, 1902, 54, στ. 64.

* A. J. SCFIANOPOULOS.—*Aktitis and porous stones on Acropolis.*

¹ Τὸ ὕλικόν ὡς εἶδος καλεῖται ἀκτίτις πέτρα (I. G. II 2°, 1665: πέτρα δὲ χρῆσθαι... ἀκτίτιδι. Αὐτ. 1669... τῆς ἀκτίτιδος...). Ἐξ αὐτῆς ἐλαμβάνοντο δομικοὶ λίθοι ἀκτίται γωνιατοὶ (αὐτ. 1671: ... γωνιαίους λίθους ἀκτίτας), κρηπιδαῖοι (αὐτ. 1668) κ.λ. Πρβλ. Λίθους τεμεῖν ἀκτίτας πέτρας τῆς μαλακῆς (αὐτ. 1666 και 1682 «και λίθους τεμεῖν τῆς ἑλευσινιακῆς πέτρας...» αὐτ. 1666).